

ОБІЗНАНІСТЬ З АКЦЕНТАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ACQUANTING WITH PHONETIC ACCENTS OF VARIANTS OF ENGLISH AS AN ASPECT OF FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE

У статті досліджується поняття варіантів англійської мови та акценту як їх фонетичного прояву у якості важливого аспекту формування комунікативної компетентності при вивченні авіаційної англійської мови курсантами Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. В умовах військової агресії спостерігаємо зростаючу інтенсивність професійної комунікації офіцерів Повітряних Сил України з іноземними партнерами як під час виконання бойових завдань, так і під час навчання курсантів пілотуванню іноземних зразків авіатехніки, тож аудитивний компонент комунікативної компетентності майбутнього пілота військової авіації набуває неабиякого значення. Фонетичний акцент іноземного співрозмовника розглядається у статті як відхилення від орфоепічної норми загальноприйнятого британського нормативного варіанта англійської мови (Received English), і є притаманним більшості комунікаторів, адже англійська мова має надзвичайну географію поширення й використовується як мова міжнародного спілкування (lingua franca) представниками багатьох національностей світу та соціокультурних спільнот. Такі наявні численні акценти співрозмовників вбачаються одним з об'єктивно існуючих факторів негативного впливу на успішність акту усної комунікації. Тож ознайомлення курсантів з варіантами англійської мови (в статті надається загальний стислий огляд найпоширеніших з них) надаватиме змогу напрацювати успішні комунікативні стратегії щодо подолання дестабілізуючого фактору акценту як характерної фонетичної риси кожного з варіантів англійської мови при сприйнятті інформації на слух, що є критично важливим під час радіоперемовин з наземними диспетчерськими службами під час виконання польотів у міжнародному повітряному просторі.

В статті наголошується на необхідності приділяти увагу не тільки формуванню артикуляційних навичок продуктивної фонетики, що є традиційною рисою викладання англійської мови у вітчизняних закладах середньої та вищої освіти, а й формуванню перцептивно-фонетичних навичок з урахуванням акцентів англійської мови при навчанні англійської мови професійного спрямування, що, як наслідок, мінімізуватиме негативний вплив фонетичного акценту співрозмовника на розуміння почутої інформації.

Ключові слова: варіанти англійської мови, комунікативна компетентність, мова міжнародного спілкування, фонетичний акцент, перцептивно-фонетичні навички.

The article studies the concept of variants of English language and the accent being their phonetic manifestation as an important aspect of forming communicative competence while teaching aviation English to cadets of Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University. In the conditions of the war aggression against Ukraine, there has been an ever increasing amount of professional communication between officers of Ukrainian Air Force and their foreign partners during both carrying out combat tasks and training Ukrainian cadets to pilot aircraft of foreign manufacture. Therefore, auditive component of a soon-to-be Air Force pilot's communicative competence acquires even more important value. Phonetic accent of a communicator is considered as a divergence from an orthoepic norm of the British normative variant of English commonly known as Received English and is characteristic of most communicators due to the fact that English is extremely widespread throughout the world and is used as a language of international communication (lingua franca) by people from a wide range of nationalities and social communities. Those numerous accents immanent of most communicators are viewed as one of entitative factors affecting the success of a communicative act. Thus, acquainting cadets with the most widespread variants of English which are concisely overviewed in the article will enable developing successful communicative strategies aimed at minimizing destructive influence of an accent as an inherent phonetic feature of each accent when comprehending oral information which is exceptionally critical during pilot – controller radio exchange in the conditions of a flight being conducted in the international airspace.

The article accentuates the need for developing not only productive phonetic skills (articulation) which have traditionally been in the focus of teachers' attention in the domestic pedagogy but perceptive phonetic skills as well, with consideration of the above-mentioned accents when teaching English for professional purposes to cadets of the military university. This skill is meant to minimize negative influence of phonetic accent on the quality and success of an oral communication.

Key words: communicative competence, language of international communication, perceptive phonetic skills, phonetic accent, variants of English.

УДК 378.881.1
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.2.31>

Савицька А.П.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри авіаційної
англійської мови
Харківського національного
університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба

Постановка проблеми. Мова авіаційного радіотелефонного зв'язку є підсистемою більш широкої категорії авіаційної мови та характеризується наявністю ряду факторів об'єктивного характеру, які мають негативний вплив на успішність акту комунікації. До них, наряду з явищами технічного характеру (як-то фоновий шум, низька якість

з'язку, акустичні перешкоди тощо), можна віднести і фактори нетехнічного характеру: віддаленість комунікаторів у відстані, відсутність візуального контакту та невербальних засобів комунікації, темп мовлення співрозмовника, його інтонація, ритміка, вимова, дикція, а також наявність у співрозмовника фонетичного акценту як відхилення

від орфоепічної норми. Оскільки об'єктивно існуючі чинники негативного впливу на акт комунікації неможливо а ні усунути, а ні мінімізувати, постає педагогічна проблема формування у курсанта певних навичок щодо подолання впливу цього ряду факторів.

Зокрема, вбачається за доцільне вивчення впливу фонетичного акценту співрозмовника на успішність акту комунікації з боку реципієнта, а напрацювання комунікативної стратегії щодо подолання впливу такого чинника вважатимемо за один із важливих факторів формування аудитивної компетенції курсанта. Тож вивчення фонетичного акценту як явища, формулювання його визначення та класифікація наявних в англійській мові акцентів, напрацювання шляхів та стратегій ознайомлення курсанта з найбільш поширеними акцентами англійської мови – передумова вирішення вищезазначеної педагогічної проблеми.

З одного боку, у вітчизняних навчальних закладах вищої військової освіти фонетичний компонент формування аудитивної компетенції здебільше спрямований на розвиток артикулятивно-фонетичних навичок, тоді як розвитку перцептивно-фонетичних навичок приділяється значно менше уваги загалом, й ознайомленню з різними акцентами англійської мови як фактору впливу на успішний перцептивний акт зокрема. З іншого боку, спостерігаємо збільшення як кількості актів мовної взаємодії засобами англійської мови членів льотного екіпажу й диспетчерської служби з іноземними партнерами загалом та радіо перемовин зокрема (що цілком зрозуміло в умовах сьогодення), так і географію таких міжнародних контактів, що дає підстави стверджувати, що багато, якщо не більшість, іноземних партнерів напевне користуються не тільки і не стільки британським нормативним варіантом вимови англійської мови (відомим як *Received English RE*), а й численними іншими з існуючого різноманіття варіантів англійської мови, кожний з яких має притаманний йому фонетичний акцент. Тож наявний рівень обізнаності курсанта з різними акцентами англійської мови вступає у протиріччя з запитом на поглиблені знання у цьому аспекті з метою покращення якості комунікативної компетентності взагалі та її аудитивно-перцептивної складової зокрема, шляхом зменшення негативного впливу фактору фонетичного акценту іноземного співрозмовника на якість розуміння почутого повідомлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вирішення поставлених задач доцільно більш глибоко дослідити поняття акценту. Проблемою діалектології, варіативностей англійської мови та акценту як їх фонетичного прояву займалися як вітчизняні лінгвісти – Ю. Жлуктенко, В. Бережняк, В. Лабов, В. Скібіна, О. Чередниченко, В. Гак, О. Семенець, М. Соколова, М. Колісник,

так і зарубіжні дослідники – Ф. Соссюр, А. Елліс, Р. Кверк, Р. Макдевід, П. Траджил, Д. Крістал, А. Швейцер. Розмежовуючи поняття 'мова' і 'варіант мови', варто зазначити, що значний внесок в розвиток теорії варіювання внесли У. Вольфрам, Г. Степанов, Н. Семенюк, Д. Брозович. Дослідження проблеми варіантів мови та її діалектів здебільше спрямовані на вивчення саме їх фонетичних особливостей у працях Ю. Демківа, О. Колесника, М. Дворжецької.

Українські науковці нещодавно доєдналися до цього напрямку досліджень, проте вже є значні зрушення у визначенні природи та характеру акцентного мовлення (О. Валігура, В. Паращук, А. А. Калита, А. Кириченко, В. Кочубей, Л. Шнуровська). Явище акценту як фонологічного відхилення від нормативного варіанту проаналізоване у працях Дж. Фледжа, Д. Кристала, В. Паращука, Н. Петрочук, В. Кочубей та інших. Соціолінгвістичний профіль англійської мови у світі ґрунтовно досліджується зарубіжними (Я. Бломмарт, Г. Віддоусон, Д. Гредол, Е. Ерлінг, Б. Какру, Д. Кристал, Т. Макартур, А. Пеннікук, Ф. Сарджент, Р. Філіпсон та ін.) та вітчизняними (Б. Ажнюк, Н. Пелагеша, О. Хоменко та ін.) науковцями.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз пошуків науковців засвідчує їх увагу до проблеми акценту здебільше як фонетичного явища, тоді як аспект впливу акценту іншомовного співрозмовника на успішність акту комунікації та на формування комунікативної компетентності фахівця військово-авіаційного профілю з урахуванням явища акценту досліджено мало.

Мета статті. Визначити місце перцептивної аудитивної компетенції у рамках комунікативної компетентності, з'ясувати вплив акценту співрозмовника на якість перцептивної складової акту комунікації, дослідити місце фонетичного акценту у ієрархії понять 'літературна мова', 'діалект', 'варіант мови'; довести необхідність переосмислення навчання англійської мови як *lingua franca*, і, як наслідок, необхідність ознайомлення тих, хто вивчає мову, з існуючими варіантами англійської мови, дати огляд та напрацювати перелік їх найбільш вживаних акцентів.

У процесі наукового пошуку використано **методи** аналізу, синтезу, узагальнення та умовисновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку української військової аеронавігаційної системи, збільшення ролі ВПС ЗС України у міжнародному військовому співробітництві (міжнародні військові навчання, участь у миротворчих місіях, участь України як члена програми «Партнерство заради миру» тощо), навчання курсантів пілотуванню закордонних моделей авіа-техніки на території країн-партнерів та тісна співпраця військовослужбовців Повітряних Сил ЗСУ

з іноземними партнерами під час війни висувають нові вимоги до рівня професійної діяльності та сформованості комунікативної компетентності членів льотного екіпажу, диспетчерської служби та служби наземного обслуговування.

Розроблене прикладними лінгвістами в 1980-х роках робоче визначення комунікативної компетентності пропонує розглядати акт комунікації та, як наслідок, комунікативну компетентність як сукупність лінгвістичних, соціолінгвістичних та прагматичних компонентів (компетенцій). Центральною ланкою у цій тріаді компетенцій є лінгвістична компетенція, до якої у загальному розумінні відносяться знання та осмислене використання лінгвістичних засобів мови. До неї, зокрема, відносяться такі основні (з огляду на специфіку комунікативної компетентності у галузі авіації) вміння, як говоріння та сприйняття на слух.

Аудитивна компетенція характеризується швидкістю розуміння й повнотою обсягу деталей повідомлення та є результатом формування артикулятивно-фонетичних (тобто фізіологічно-артикуляційних навичок) наряду з перцептивно-фонетичними навичками (тобто навичками перетворення звукових сигналів почутого у змістовні інформаційні одиниці). Перцептивна фонетика досліджує процес мовної комунікації на слуховому рівні, тобто з точки зору реципієнта, та вивчає фактори, які впливають на успішність такого процесу: це і суб'єктивні фактори, як-то індивідуально-психологічні особливості, ступінь розвиненості фонематичного слуху, аудитивної пам'яті, обсяг мовних і немовних знань реципієнта (його тезаурус) тощо; та об'єктивні, до яких відносять акустичні перешкоди, наявність /відсутність візуального контакту з співрозмовником, темп його мовлення, інтонація та ритміка повідомлення, вимова, чіткість артикуляції й дикція співрозмовника, наявність у нього фонетичного акценту як відхилення від орфоепічної норми.

Як стверджує відомий британський фонетист Дж. Дженкінс, до 70 % випадків непорозуміння при усному спілкуванні спричинені саме фонетичними недоліками співрозмовників, що часто унеможлиблює правильне сприйняття інформації реципієнтом [6, с. 198]. А британський лінгвіст Девід Янг називає однією з основних причин нерозуміння автентичного мовлення саме акцент [9].

Для глибшого розуміння явища 'акцент' та його природи слід визначити місце акценту в ієрархії таких мовознавчих понять, як літературна мова, варіант (або національний варіант) англійської мови та діалект.

Літературна мова – це вища основна наддіалектна форма існування мови, яка існує в писемному і усному різновидах. Вона характеризується поліфункціональністю, універсальністю, нормативністю, уніфікованістю, стандартністю, високою

граматичною організацією, а також стилістичною диференціацією [2].

Сучасна англійська мова є унікальною просторово ієрархічно побудованою поліваріантною системою [3, с. 479]. Надзвичайно широке використання англійської мови як універсального коду міжнародного спілкування призвело до створення серії його численних варіантів, відомих під назвою *New Englishes* чи *World Englishes*. Часто лінгвісти користуються також терміном 'національний варіант англійської мови'. Наявна в зарубіжній лінгвістиці класифікація варіантів сучасної англійської мови поділяє їх на три типи [7, с. 227 – 228]:

- британський варіант та похідні від нього – американський, канадський, австралійський і новозеландський, які належать до варіантів внутрішнього кола (*Inner Circle*) – обмежений використанням англійської мови у країнах, які історично прийнято вважати англомовними;

- варіанти зовнішнього кола (*Outer Extended Circle*), які формуються в колишніх колоніях та протекторатах (Індія, Нігерія, Пакістан, Замбія, Сінгапур, Малайзія, Кенія, Сінгапур) й активно використовуються в різних сферах суспільного життя;

- варіанти кола, що розширюється (*Expanding Circle*), до яких належать різновиди англійської мови як іноземної для міжкультурного спілкування представників різних етносів та країн світу, де англійська мова використовується як засіб інтеграції у світовий політичний, економічний, інформаційний та освітній простір.

Зростання ролі англійської мови як засобу міжнаціонального спілкування підсилило інтерес лінгвістів до детального вивчення варіантів та різновидів сучасної англійської мови.

Термін 'варіант' позначає стан відмінності, тобто неідентичності, літературної мови на національному рівні. Національні варіанти стають адаптованими видами літературної мови, що видозмінилися, враховуючи потреби, традиції та умови певної нації, та характеризуються наявністю власної норми, або стандарту.

Більшість мовознавців трактують мову як велику кількість діалектів, яким притаманні певні відмінності. Ці відмінності спричинені територіальними, соціокультурними особливостями, історичними чинниками, які призвели до варіативності та відхилень від стандартів у словниковому складі, орфографії, фонетиці і граматиці [1, с. 12].

Діалект, на відміну від літературної мови, використовується на певній обмеженій території, тоді як літературна мова має надтериторіальний характер.

Мова Великобританії дуже багатогранна і неоднорідна й включає значну кількість діалектів. Варіанти класифікації сучасних англійських територіальних діалектів запропоновано рядом мовознавців. Втім, класифікація А. Елліса, яку взято

за основу багатьма діалектологами, вважається однією з найвдаліших і в цілому досить точно відображає діалектну палітру сучасної Великобританії. Використовуючи схему А. Елліса, сучасні англійські діалекти можна класифікувати наступним чином: *північні* діалекти, *середні* діалекти (або діалекти Мідленду), *східні* діалекти (які суттєво відрізняються від літературної вимови), *західні* діалекти (які вважаються найбільш віддаленим від літературної вимови), *південні* діалекти (найбільш наближені до англійської літературної мови) [5, с. 36].

В Сполучених Штатах Америки утворенню стійких територіальних особливостей мови, властивих діалектам, перешкодив великий вплив емігрантів, що становили різноманітну, багатонаціональну масу. Тому в американському варіанті англійської мови йдеться не про власне діалекти, а натомість виділяють три територіальні типи вимови, взаємні відмінності між якими менш помітні, ніж між діалектами англійської мови в Англії. За даними американської спілки діалектологів, ці типи класифікуються як східний тип, південний тип та стандартний тип вимови.

Канадську англійську вимову можна охарактеризувати як суміш американської та британської англійської, квебекської французької та унікальних канадинізмів (*Canadianisms*). Деякі науковці схильні не виділяти канадську англійську мову як окремий варіант, а натомість вважати її частиною північноамериканської англійської мови [4, 7].

Виділяють також 3 діалекти і у національному варіанті австралійської мови, яка багато у чому схожа на новозеландський варіант англійської мови.

Як видно з вищенаведеного аналізу варіантів англійської мови, кожен з них у свою чергу підрозділяється на певну кількість діалектів. Однією із специфічних особливостей діалекту лінгвісти, окрім лексики і граматики, вважають акцент як його фонетичну характеристику. Зрозуміло, що термін 'діалект', на відміну від терміну 'акцент', є ширшим і не обмежується лише фонетичним аспектом мови, але включає ще й лексичний і граматичний аспекти. Коли ж йдеться про суто фонетичні відмінності діалекту від нормативної орфоепічної норми (*received pronunciation RP*), то філологи-фонетисти вживають саме термін 'акцент'. Так, наприклад, посилаючись на вищенаведену класифікацію діалектів англійської мови, науковці кажуть про північні, середні, східні тощо акценти. Інакше кажучи, акцент (як синонім слова діалект) – це фонетичні відмінності національних варіантів англійської мови від нормативного варіанту вимови британської англійської мови (*RP*), який слугує свого роду еталоном нормативної вимови [5, 8]. *RP (received pronunciation)*, або англійська літературна вимова – це стандартизована форма вимови британської англійської мови,

що є визнаною й стандартною мовленнєвою нормою британського національного варіанта англійської мови у Сполученому Королівстві Великої Британії і Північній Ірландії. Британський варіант англійської мови традиційно вважається навчальною моделлю у процесі оволодіння нею як іноземною, хоча на часі американський варіант англійської мови конкурує з ним у цьому аспекті.

Наявність такої кількості національних варіантів англійської мови свідчать про надзвичайно масштабне географічне поширення англійської мови у світі. Окрім суто географічного поширення англійської мови у світі, в умовах глобалізації очевидно постає роль англійської мови як засобу міжнародного спілкування в усіх сферах життя світової спільноти. У соціолінгвістиці паралельно з термінами 'мова міжнародного спілкування' та 'міжнародна мова' широко застосовуються також терміни 'інтермова', або ж '*lingua franca*'. Цілком очевидно, що *lingua franca* як функція є засобом комунікації представників усіх категорій англомовних у світі і, як така, не може бути регламентована жодним з існуючих в рамках кожного з кіл стандарту. Інакше кажучи, будь-який окремий комунікативний акт, здійснюваний засобом *lingua franca*, передбачає одночасну реалізацію декількох норм (за кількістю комунікаторів-носіїв різних варіантів англійської мови), кожній з яких притаманний свій фонетичний акцент. Тож маємо усвідомити нову парадигму форм і функцій англійської мови як *lingua franca* та, як наслідок, викладання англійської мови у вітчизняних закладах вищої освіти у контексті фахової підготовки майбутніх військових фахівців має враховувати світову тенденцію до позиціонування англійської мови не просто як іноземної (*English as a Foreign Language*), а як міжнародної. Різниця полягає у тому, що навчання англійської мови як міжнародної спрямоване на формування здатності здійснювати комунікацію не лише з 'класичними' носіями мови (тобто носіями варіантів англійської мови внутрішнього кола, на орфоепічний стандарт яких традиційно орієнтується вітчизняна школа), а й з представниками численних англомовних соціокультурних спільнот, які використовують історично сформовані варіанти англійської мови.

Висновки і пропозиції. Ознайомлення курсантів з існуванням варіантів англійської мови сприятиме усвідомленню ними залежності успіху іншомовної комунікації не тільки від засвоєних ними еталонних орфоепічних норм, а й від уміння сприймати усне висловлювання з наявним акцентом, відмінним від *RE*, без перешкоджання загальному розумінню. В умовах сучасного світу, де англійська мова є засобом спілкування між представниками різних націй, обізнаність з найтипівшими фонетичними рисами різних варіантів англійської мови вбачається нами як важливий

аспект комунікативної компетентності майбутнього офіцера, й стане в нагоді у якості практичного інструментарію при здійсненні актів усної комунікації з іноземними партнерами-носіями різних акцентів англійської мови. Саме такий переосмислений підхід до викладання англійської мови за фахом надаватиме майбутньому офіцеру змогу напрацювати ефективні диверсифіковані комунікативні стратегії щодо подолання складнощів, зумовлених наявністю різних акцентів у мовленні іноземних співрозмовників.

Подальшими шляхами розвитку дослідження та його практичного впровадження вбачаємо розробку відповідних дидактичних матеріалів, внесення змін до навчальних програм шляхом включення спеціально розроблених блоків практичних занять, які б поєднували етапи теоретичного висвітлення поняття варіантів англійської мови, стислого опису їх найбільш характерних фонетичних відмінностей та практичного прослуховування автентичних зразків радіоперемо-вин льотних екіпажів та диспетчерів повітряного руху, у вимові комунікаторів яких визначалися б акценти, відмінні від *Received English*.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дворжецька М.П. Тенденції варіативності вимовної норми сучасної англійської мови. *Актуальні проблеми германської філології*. 2008. С. 11-14.
2. Демків Ю. М. Англійська літературна мова та її територіальні діалекти: компаративний аналіз. *Молодий вчений. Сер. Педагогіка*. 2017. № 4.3 (44.3). С. 73-77.
3. Колісник М. П. Уточнення змістового насичення терміну «діалект». *Наукові записки*. 2014. Вип. 129. С. 478-483.
4. Dollinger, Stefan. *Canadian English*. Public OED. com. Oxford University Press, 2011. 140 p.
5. Ee Ling Low. *Pronunciation for English as an International Language. From Research to Practice*. Routledge, 2015. 250 p.
6. Jenkins J. *The Phonology of English as an International Language*. Oxford, 2000. 258 p.
7. Kashru B. B. *World Englishes 2000. Resources for research and teaching*. 1997. P. 209-251.
8. Major R. *Foreign accent: The ontogeny and phylogeny of second language phonology*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2001. 111p.
9. Young D. *Speak proper. Presentation for a lecture based upon: Thorn, S. Listening Testing vs Listening Training*. ETP Live. London, 2007. 342 p.